

Kirja-arviot

Lasten suusta

Kallinen, Kati ja Henna Pirskanen. 2022. *Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus. 269 sivua.

Inkeri Hakamies, FT

Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu on sekä teoreettista näkökulmaa että käytännön ohjeita tarjoava opas lapsia ja nuoria haastattelevalle tutkijalle. Teos pohjautuu kirjoittajiensa Kati Kallisen (YTT) ja Henna Pirskasen (YTT) tutkimuksiin ja niistä saatuihin ideoihin. Kallinen ja Pirskanen ovat sosiaalityön asiantuntijoita, jotka ovat tutkineet monenlaisia lapsiin, nuoriin ja perheisiin liittyviä teemoja. Kirjassa kerrotaan monien esimerkkitapausten kautta, miten lasten ja nuorten kanssa voi toimia tutkimushaastatteluja tehdessä, ja pohditaan eettisiä ja hedelmällisiä vuorovaikutuskeinoja.

Johdannossa Kallinen ja Pirskanen perustelevat kirjan tarpeellisuuden toteamalla, että lasten ja nuorten haastattelemista tutkimuksen tarpeisiin on toki käsitelty aiemmassakin kirjallisuudessa, mutta laajempaa, suomenkielistä teosta, jossa näitä teemoja olisi nivottu yhteen, ei ole aiemmin ollut saatavilla. Johdannossa myös todetaan kirjan rajaukset: kirjassa ei varsinaisesti käsitellä haastattelujen analyysivaihetta tai aineiston säilyvyyttä ja tietosuojaa, vaan siinä keskitytään nimenomaan haastattelujen suunnittelu- ja toteutusvaiheisiin.

Vaikka teos ei kirjoittajiensa mukaan ole mikään lasten ja nuorten haastattelemisen ”keittokirja” (s. 14), se antaa myös paljon konkreettisia käytännön neuvoja. Luku 2 (Asiantuntijoina lapset ja nuoret) tarjoaa katsauksen lapsudentutkimuksen teoreettisempaan keskusteluun ja lasten ja nuorten asiantuntijuuden ja osallisuuden pohdintaan, ja luvussa 8 (Lasten ja nuorten tutkimushaastattelun tulevaisuuden suunnat) kirjoittajat tiivistävät teoksen keskeisimmän sisällön ja reflektivat sitä suhteessa maailman nykytilaan. Muut luvut sen sijaan keskittyvät nimenomaan haastattelujen käytännön toteutukseen ja sen erinäisiin haasteisiin. Kallinen ja Pirskanen pohtivat muun muassa miten haastateltavia rekrytoidaan (luku 3), milloin ja missä haastattelut tulisi toteuttaa (luku 4), keitä haastatteluissa on läsnä ja miten eri valtasuhteet vaikuttavat hetkeen (luku 5), millaisia osallistavia ja aktivoivia menetelmiä haastatteluissa voi hyödyntää (luku 6), sekä mitä eettisiä kriteereitä tutkimushaastattelujen suunnittelussa, toteutuksessa ja niistä kirjoittaessa tulee ottaa huomioon (luku 7). Erityisen





hyödyllistä on kirjassa selkeästi kuvattu lasten ja nuorten haastatteluja koskeva lupaprosessi, joka voi etukäteen jännittää kokematonta tutkijaa.

Kirja on tarkoitettu luettavaksi kaikille niille, jotka ovat kiinnostuneita haastattelemaan lapsia ja nuoria laadullisella tutkimusotteella. Sen pääpaino on kirjan kirjoittajien taustojen vuoksi yhteiskuntatieteissä, mutta se soveltuu hyödynnettäväksi mm. sosiaalitieteiden, kasvatustieteiden, terveystieteiden ja kulttuurintutkimuksen aloilla. Teoksesta on kuitenkin kulttuurintutkijan kannalta harmillisesti rajattu pois etnografiset tutkimukset, koska ne kirjoittajien mukaan ”sisältävät useita metodologisia erityiskysymyksiä, jotka edellyttävät laajempia keskustelujaan” (s. 9).

Toisaalta kyseinen kirja sisältää paljon sellaista pohdintaa, joka on muistitietotutkimusta ja (etnografisia) haastatteluja tekeväälle kulttuurintutkijalle varsin tuttua: Lapset ja nuoret ovat kirjoittajien mukaan ryhmiä, joille tutkimuksessa halutaan antaa aiempaa enemmän ”ääntä” (s. 20), mutta voiko sitä edes tavoittaa, ja mikä onkaan tutkijan rooli tuon äänen tuottamisessa? Entä millainen rooli tutkijalle jää ”kanssatutkimuksessa” (s. 32)? Yhtä hyvin monet eettiset pohdinnat ja tulkintakehykset, joita lasten ja nuorten tutkimuksessa sovelletaan, voisivat olla aiheellisia myös aikuisia haastateltaessa: kirjoittajat pohtivat esimerkiksi, miten lapsia ja nuoria voi haastatella vaikeista teemoista, miten käsitellä ikäviä tunteita ja voiko haastateltava ”särkyä” haastattelussa (s. 37).

Lapset asiantuntijoina

Kallisen ja Pirskasen oma lapsinäkemys tulee selkeästi ilmi johdannossa. He painottavat, että lapset ja nuoret eivät ole mikään yhtenäinen joukko, jota voisi kirjan antamien ohjeiden mukaisesti käsitellä, vaan tutkijan tulee valintoja tehdessään aina tiedostaa haastateltaviensa yksilöllisyys. Ennen kaikkea Kallinen ja Pirskanen korostavat lasten ja nuorten *asiantuntijuutta*, johon sisältyy myös osallisuuden käsite. Kuten he kirjan lopussa vielä tiivistävät, lasten ja nuorten näkeminen asiantuntijoina tarkoittaa, ”että heillä on tietoa, kykyä toimia ja osallistua heitä koskeviin asioihin” (s. 226). Kallisen ja Pirskasen lapsinäkemysten perustana on myös se tavoite, että tutkimuksen tulisi lisätä lasten ja nuorten hyvinvointia.

Jokaisen, joka lähtee tutkimaan lapsia tai nuoria, tulisi ensin tehdä itselleen selväksi, millainen lapsinäkemys hänellä on, koska se määrittää niin vahvasti sitä, mihin lasten haastattelulla pyritään. Yksi lasten ja nuorten tutkimuksen peruskysymyksiä on, miten aikuiset tutkijat suhtautuvat lasten ja nuorten kertomiin asioihin ja heidän tietoonsa. Nähdäänkö ne vain ”viihdyttävänä puheenvuoroina” (s. 24), vai otetaanko ne aidosti huomioon yhteiskunnallisessa päätöksenteossa?

Kirjan pohdinnat siitä, voiko lasten ja nuorten haastatteluista odottaakaan saavansa faktatietoa, tuntuvat laadullista tutkimusta tekevän kulttuurintutkijan mielestä hieman triviaaleilta. Tähdellisempää olisi pohtia, mitä lasten ja nuorten asiantuntijuus kulttuurintutkimuksessa tarkoittaa. Lapsen asiantuntijuudella ja osallisuudella on nimittäin hieman eri merkitys silloin, kun tutkimus koskee sosiaalityötä, lapsipolitiikkaa tai lastensuojelua. Tällöin lapsi nähdään oman elämänsä kokemusasiantuntijana ja painotetaan sitä, että lapsen pitäisi olla mahdollisuuksien mukaan osallinen itseään koskevien päätösten teossa. Kallisen ja Pirskasen esimerkkitutkimukset ovat heidän omalta alaltaan, ja niissä lapset ovat pääasiassa lastenkulttuurin asiantuntijoita tai jonkin perheverkoston edustajia. Näissä tutkimuksissa



pyritään selvittämään tiettyjen lapsiryhmien hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Mutta voisiko lapsilla ja nuorilla olla sanottavaa myös muista asioista? Kuuluvatko lapset vain lasten yhteisöön tai johonkin perheyhteisöön, vai ovatko he myös laajempien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ryhmien jäseniä? Millaista kulttuurista tietoa lapsilla voi olla?

Miten lapsille puhutaan?

Kallinen ja Pirskanen eivät pidä teostaan haastattelijan keittokirjana, ja heille jokainen lapsi ja nuori on oma yksilönsä. Silti he jakavat monia käytännön vinkkejä, jotka korostavat sitä, että lapset ovat jollain lailla erilaisia olentoja kuin aikuiset ja myös heidän kanssaan kommunikointi on erilaista. Lohdullisesti Kallisen ja Pirskasen mielestä tutkijalla ei tarvitse olla tietynlaista taustaa voidakseen haastatella lapsia tai nuoria, vaikka sensitiivisiä aiheita tutkittaessa jotkut tahot saattavatkin vaatia esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän työkokemusta. He kuitenkin korostavat useaan otteeseen, että lasten ja nuorten haastattelu vaatii erityisten menetelmien hallintaa ja että tutkijan täytyy pystyä kommunikoimaan haastateltavien *ikätasoon sopivalla tavalla*. Tämä tarkoittaa esimerkiksi kysymyksien rakenteen tarkkaa suunnittelua: lapsia haastatellessa kysymykset eivät saisi olla liian abstrakteja, monimutkaisia tai pitkiä, ja esimerkiksi miksi-kysymykset voivat olla pienille lapsille liian vaikeita ja ”pysäyttävät keskustelun virran” (s. 77). Lapsilla voi myös olla hyvin erilainen aikakäsitys kuin aikuisilla, eikä aina ole järkevää pyrkiä esimerkiksi selvittämään menneiden tapahtumien järjestystä pikkutarkasti. Mitä vanhempi lapsi, sitä enemmän hänellä on kokemusta vuorovaikutuksesta aikuisten kanssa, ja koululaisten ja teini-ikäisten kanssa keskustelu on taas toisenlaista.

Kuten aina, haastattelijan olisi hyvä pohtia etukäteen haastattelutilanteeseen mahdollisesti vaikuttavia seikkoja: Mihin aikaan päivästä haastattelu tapahtuu ja kuinka kauan lapsi pystyy keskittymään haastatteluun? Missä haastattelu tapahtuu ja keitä siinä on paikalla? Lasten itsesääätelytaidot eivät ole yleensä vielä yhtä kehittyneet kuin aikuisilla, ja siksi lapsia haastatellessa haastateltavan mielentila ja siihen vaikuttavat tekijät voivat vaikuttaa haastattelun kulkuun enemmän. Kallinen ja Pirskanen toteavat esimerkiksi, että jos ”haastateltava on väsynyt tai nälkäinen, odottaa kotiinlähtöä tai joutuu keskeyttämään jonkun mieluisan tekemisen haastattelun vuoksi, nämä seikat voivat vaikuttaa haastatteluun” (s. 83).

Varsinkin pienille lapsille voi olla vaikeaa selittää ymmärrettävästi tutkimuksen tai haastattelun tarkoitusta, ja koko tilanne voi olla heille outo. Haastattelijan kannattaakin pysyä hetkessä joustavana eikä olettaa, että haastattelu kulkisi aina saman käsikirjoituksen mukaan. Lapset saattavat haastattelun aikana ”tutkia haastattelutilaa, liikkua, heilua tai vaikkapa hyräillä ja laulella” (s. 128). Kallisen ja Pirskasen mukaan ”päiväkodeissa tehdyissä haastateluisissa lapset ovat pyörineet lattialla, kävelleet käsillään ja leikkineet, kun heille on annettu tähän mahdollisuus” (s. 128).

Koska koko haastattelun konsepti voi olla lapsille vieras, haastattelijan täytyy pysyä tilanteessa sensitiivisenä. Tämä pitää sisällään myös sen, että haastattelun lopetusta olisi hyvä valmistella etukäteen, jotta haastateltava ei yhtäkkisen lopetuksen jäljiltä tuntisi ”itseään hämmentyneeksi, käytetyksi tai hylätyksi” (s. 130). Lopetusta voi ennakoita kertomalla esimerkiksi, että kohta tulee viimeinen kysymys, tai kokoamalla yhteen asiat, joista on puhuttu.



Vallankäyttöä

Kirjaa lukiessa huomaan monta kertaa pohtivani, onko aikuisten haastattelu sitten niin kovin erilaista. Eikö myös silloin olisi yhtä lailla hyödyksi, että haastattelija pysyy sensitiivisenä, pohtii haastateltavan näkökulmaa ja kertoo mahdollisimman ymmärrettävästi, mitä haastattelussa tapahtuu ja mihin siinä hankittua aineistoa hyödynnetään?

Suurin ja perustavanlaatuinen ero lapsi- ja aikuishaastateltavia kohdatessa lienee se, miten paljon valtaa haastattelijalla on suhteessa haastateltaviinsa. Toki haastattelijalla on aina haastattelutilanteessa jonkinlainen etulyöntiasema, mutta se korostuu varsinkin silloin, kun haastateltavana on pieniä lapsia, jotka eivät kenties täysin ymmärrä, miksi ovat tilanteeseen joutuneet. Kuten Kallinen ja Pirskanen toteavat, alaikäisiä haastatellessa ”on väistämättä aina läsnä erityinen kasvatuksen, vallan ja hallinnan tematiikka” (s. 181). Lapset voivat myös kokea, että he eivät voi kieltäytyä aikuisen osallistumiskutsusta, vaikka aikuinen itse ei ajattelekkaan olevansa painostava. Tässä kohdin kirjan neuvot ovat hieman ristiriitaisia: Kallinen ja Pirskanen ohjeistavat esimerkiksi, että lapsia voi motivoida tai ”suostutella” osallistumaan tutkimukseen kertomalla, että ”haastattelu ei kestä kovin kauan tai että siihen osallistuminen on mukavaa” (s. 64), ja toisaalta he varoittavat, että raja motivoinnin ja painostamisen välillä on häilyvä.

Aikuiset haastattelijat ja tutkijat tarkastelevat lasten sanomaa ja kokemusta myös aina aikuisten näkökulmasta, ja kuten Kallinen ja Pirskanen huomauttavat, ”aina ei ole helppoa kysyä lapsikeskeisellä tavalla kysymyksiä, jotka avaisivat sitä, millaista on olla lapsi tai nuori tai millaisia heidän kokemuksensa ovat” (s. 78). Miten aikuinen voi tavoittaa lasten tapaa ymmärtää maailmaa, jos hän pakottaa lapsen puhumaan siitä aikuisten tavalla? Haastattelu tai keskustelu ei ole kaikille lapsille luontevaa vuorovaikutusta. Kallinen ja Pirskanen toteavat itsekin, että haastattelumenetelmän valta-asemaa on ”kritisoitu muun muassa siksi, että se ei puheen tuottamiseen perustavana menetelmänä tavoita kaikkia lapsia ja nuoria” (s. 155) ja että erilaisten visuaalisten ja osallistavien menetelmien hyödyntäminen voisi olla hedelmällistä. Toinen kysymys on, miten lasten tuottamia visuaalisia aineistoja sitten analysoidaan.

Lopuksi

Kallinen ja Pirskanen toivovat, että heidän teoksensa lisäisi ymmärrystä ja rohkaisisi eri vaiheissa olevia tutkijoita lähestymään lapsia ja nuoria haastateltavina. Vaikka kirja onkin esimerkkiensä kautta kallellaan sosiaalityöhön, sen ei tarvitse antaa säikäyttää. Kulttuurintutkijalle, joka haluaa lapsuusmuistojen tai lapsuusdiskurssien sijaan tutkia vaihteeksi lasten kokemusta, kirja antaa runsaasti tukea ja ideoita siihen, miten lasten kanssa toimitaan.

FT Inkeri Hakamies on helsinkiläinen kansatieteilijä ja museologi, joka on väitöskirjassaan tutkinut museokäytäntöjen merkitystä ja muutosta. Seuraavissa tutkimuksissaan hän haluaisi keskittyä museopedagogiikkaan ja lapsiin museoissa. Hakamies on Nuorten Tiedeakatemian jäsen kaudella 2022–2026.